

LUNDS
UNIVERSITET

Tolkning och implementering av styrdokument

En kvalitativ studie av samhällskunskapslärares roll i
sex- och samlevnadsundervisningen

Ebba Lagerfelt

Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen
Kurskod: MRSK62
Termin: VT-terminen 2018
Handledare: Emma Severinsson
Omfång: 10 904

Abstract

Syftet med uppsatsen är att undersöka och förstå hur lärare agerar som nyckelaktörer i tolkandet och förverkligandet av styrdokument för att nå en förståelse av hur det fungerar i praktiken. I studien används sex- och samlevnadsundervisning som konkret ingång till att undersöka lärarrollen. Studien genomförs genom en kvalitativ intervjumetod med sju samhällskunskapslärare som arbetar på gymnasieskolor i södra Sverige. I intervjuerna berättar de deltagande informanterna om deras upplevelser av lärarrollen och huruvida de anser att de vägleds av styrdokument i undervisning av sex och samlevnad. Det insamlade intervjumaterialet analyseras genom Michael Lipskys teori om samhällets närbyråkrater. Det teoretiska perspektivet används för att visa på lärare som nyckelaktörer med sin dagliga kontakt med elever. Genom att vara de som i realiteten implementerar skolpolitiska styrdokument är lärarna den avgörande länken mellan politiker och medborgare. Studien visar att lärarna upplever att lärarrollen är viktig i undervisning av sexualitet och samlevnad eftersom det medverkar till att elever når ökad förståelse för sig själv och andra. Lärarna betonar vikten av ett betydande handlingsutrymme för att kunna anpassa undervisningen efter sina elevgrupper. Dock med sex- och samlevnadsämnets privata och känsliga karaktär pekar lärarna på vikten av vägledande och innehållsstyrda styrdokument. I nuläget beskrivs dessa som otillräckliga och för otydliga för att kunna säkerställa elevers kunskapsnivåer inom ämnesområdet.

Nyckelord: styrdokument, samhällskunskapslärare, kvalitativ intervjumetod, sex- och samlevnadsundervisning, nyckelaktörer, närbyråkrater, Lipsky, detaljstyrning, handlingsutrymme

Abstract

Interpretation and implementation of school policy documents – a qualitative study of the role of social science teachers in sexual education

The purpose of this thesis is to examine and understand how teachers act as key agents in the interpretation and implementation of school policy documents in order to gain an understanding of how it works in reality. In this study, sexual education is used as an entry to observe the role of teachers. This is realized through a qualitative interview method in which seven social science teachers working in high schools in southern Sweden participate. The informants describe their personal experience of the teacher role and how they experience guidance through school policy documents regarding sexual education. The collected interview material is analysed through Michael Lipsky's theory about the street-level bureaucrats in our society. The theoretical perspective is used to understand teachers as key agents with their daily contact with students. As their position enables them to implement school policy documents they are regarded as a vital link between politicians and students. The study shows that the teachers believe that the teacher role is important in sexual education as it helps students to gain understanding about themselves and others. Furthermore, the teachers emphasize the importance of a high degree of discretion to adapt education for their student groups. However, with the sensitive nature of sexual education, the teachers stress the importance of guiding and content-based policy documents. At present, these are described as insufficient and too unclear in order to ensure students' levels of knowledge in the subject area.

Key words: social science teachers, policy documents, qualitative interview method, sexual education, key agents, street-level bureaucrats, Lipsky, detailed control, discretion

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering, syfte och frågeställningar	2
1.2	Material och avgränsningar	3
2	Bakgrund	5
2.1	Obligatorisk sexualundervisning	5
3	Kvalitativ intervjumetod	7
3.1	Utformning och genomförande	7
3.1.1	Forskningsetiska bedömningar	9
4	Teori	10
5	Litteraturöversikt och tidigare forskning	12
5.1	Politisk styrning av skola och lärare	12
6	Analys	15
6.1	Lärares betydelse i undervisning	16
6.2	Organisation och implementering	19
6.3	Resursmöjligheter	24
6.4	Framtidsutsikter	27
7	Diskussion och slutsats	31
7.1	Slutsats	32
	Referenser	34
	Bilagor	37

1 Inledning

Under hösten 2017 rapporterades kraftigt om sexuella trakasserier på arbetsplatser under mediauppropet #metoo. Skolan berördes likaså av detta upprop där ett flertal berättelser från elever liksom lärare vittnade om en vardag full av nedsättande ord och kränkningar. Skolan ska inte vara ett ställe där ungdomar normaliserar trakasserier som en del av vardagen, utan en plats där elever som lärare dagligen möts i trygghet och respekt.¹

Skolan besitter som politisk organisation en betydelsefull roll i arbetet för att förändra samhällsproblem som uppropet visar på. I den nuvarande läroplanen som infördes 2011 tillsammans med tillhörande ämnesplaner står det tydligt att den skolpolitiska diskursen värnar om en god sex- och samlevnadsundervisning. Kunskapsområdet är brett och många begrepp finns med i flera olika ämnesplaner för att ge elever chans att se området ur flera olika perspektiv.² Sex- och samlevnadsundervisningen anses vara en av de plattformar inom skolans ramverk där elever under lärares ledning får chansen att reflektera, problematisera och diskutera frågor som inkluderar sexualitet, relationer, identitet, normer, jämställdhet, makt och så vidare. Den dominerande idén är att undervisningen inom ämnesområdet har bred relevans för individ som samhälle och öppnar upp för beslut som främjar individers integritet, jämställdhet och mänskliga rättigheter.³

För att elever ska få goda kunskaper inom ämnet beskrivs lärare som nyckelaktörer eftersom de dagligen möter och har kontakt med dem. Genom att vara de som i realiteten implementerar skolpolitiska styrdokument är lärarna den avgörande länken mellan politiker och medborgare. I praktiken är detta samarbete betydligt mer komplext än i teorin och resultatet av styrdokumenten tar sig i olika uttryck beroende på lärare och elevgrupp. Med verklighetens komplexitet i åtanke kan inte politikerna på förhand detaljstyra lärarna, utan det finns ett behov av ett visst handlingsutrymme de

¹ Skolinspektionen, ”Efter #MeToo – hur står det till med skolans sex- och samlevnadsundervisning?”, Februari 14, 2018, [hämtad 2018-05-17]

² *Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan: sexualitet, relationer och jämställdhet i de gymnasiegemensamma ämnena*, Skolverket, Stockholm, 2013, [hämtad 2018-05-17], 12

³ *Sex- och samlevnadsundervisning [Elektronisk resurs]*, Skolinspektionen, 2018, 9

kan forma undervisningen efter elevernas behov. Dock kan ett alldeles för stort handlingsutrymme leda till bortprioritering av sex- och samlevnadsfrågorna där resurser i form av tid, ekonomi och kunskap trumfar. Det blir tydligt att sex och samlevnad är ett av många uppdrag som tävlar om lärarnas tid.

1.1 Problemformulering, syfte och frågeställningar

Skolans sex- och samlevnadsundervisning är enligt regeringen ett verktyg för att öka jämställdhet och främja individers mänskliga rättigheter.⁴ Under hösten har undervisningskvaliteten av sex- och samlevnadsämnet börjat ifrågasättas under mediauppropet #metoo. Skolinspektionen visar i sin senaste kvalitetsgranskning att i flera skolor sker undervisningen inom ämnesområdet oregelbundet och under ett begränsat antal lektioner. En av anledningarna till detta är för att många lärare upplever det svårt att undervisa i ämnet eftersom det berör frågor som kan upplevas känsliga och privata där det blir lätt att trampa fel.⁵ Lärarrollen har ändrats mycket sedan början av 1990-talet och en av de större förändringarna var det ökade handlingsutrymmet i förhållande till en minskad detaljstyrning av professionen. Friheten medverkar till att lärare själva har möjligheten att anpassa undervisningen till sin elevgrupp samtidigt som de inte har ett tydligt regelverk att lita sig emot.⁶ I ett otydligt regelverk riskerar frågor av känsligare karaktär ta olika uttryck beroende på hur bevandrad, kunnig och bekväm läraren själv är inom frågorna. Med anledning av detta anser jag att det finns skäl att undersöka lärares upplevelser av att tolka styrdokument för att sedan undervisa i sex och samlevnad.

Med utgångspunkt i den situation som lärarna befinner sig i är uppsatsens syfte är att undersöka och förstå hur lärare agerar som nyckelaktörer i tolkandet och förverkligandet av styrdokument för att nå en förståelse av hur det fungerar i praktiken. För att belysa detta intervjuas samhällskunskapslärare om deras erfarenhet av undervisning av sex- och samlevnadsfrågor. Studiens frågeställningar lyder:

⁴ Skolinspektionen, 2018, 9

⁵ *ibid.*, 7 f.

⁶ Maria Jarl & Jon Pierre, 2018, "Decentralisering, styrning och värdekonflikter i skolan" i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018, 17

- Hur upplever samhällskunskapslärare uppgiften att tolka och implementera styrdokument?
- Hur upplever samhällskunskapslärare den politiska lärarstyrningen?
- Hur upplever samhällskunskapslärare lärarrollens betydelse i undervisning av sex och samlevnad?

1.2 Material och avgränsningar

Sex- och samlevnadsundervisningen beskrivs som ett ämnesövergripande område vilket ska undersökas i ett flertal ämnen med syftet att öka elevens förståelse av kunskapsämnets omfång och variation.⁷ Kunskapsområdet används som tidigare nämns som ingång till att diskutera lärarrollen. För att kunna undersöka denna roll bygger studiens primärmaterial på intervjuer med samhällskunskapslärare. Avgränsningen till samhällskunskapslärare motiveras genom att det öppnar möjligheten att ställa ämnesspecifika frågor för att se hur de ser på sin roll i undervisning av frågor rörande sexualitet och samlevnad. Genom att intervjua lärare inom ett ämne finns möjligheten att se likheter och skillnader lärarna emellan eftersom de alla verkar efter samma ämnesplaner. Valet av ämne motiveras dessutom med dess närhet till samhällsdebatten, där möjlighet finns att diskutera höstens #metoo-upprop. Även om studien avgränsar sig till samhällskunskapslärares upplevelser av att tolka och implementera kunskapsområdet undersöks genom intervjuerna även hur samarbetet ser ut på de skolor som de medverkande lärarna arbetar på.

Läroplanen 2011 tillsammans med ämnesplanerna för samhällskunskap är studiens mest betydelsefulla sekundärmaterial.⁸ Den första juli 2011 började nya skolreformer gälla vilka bland annat innebar att gymnasieskolan fick en ny programstruktur och nya ämnesplaner. I de nya ämnesplanernas centrala innehåll framgår att sexualitet och samlevnad ska lyftas tydligare än tidigare vilket ska bana väg

⁷ *Sexualitet, genus och relationer i gymnasieskolans styrdokument*, Skolverket, Stockholm, 2011, [hämtad 2018-04-05], 4

⁸ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, Skolverket, Stockholm, 2011

för en ämnesintegrerad och ämnesövergripande sex- och samlevnadsundervisning.⁹ Detta vill säga att sexualundervisningen inte endast ska knytas till ett ämne, utan studeras utifrån ett flertal ämnen och därmed ge elever ett bredare perspektiv på de frågor som rör sexualitet och samlevnad.

Utöver de styrdokument som införlivades vid skolreformerna år 2011, publicerade Skolverket 2013 ett stödmaterial till lärare i gymnasieskolan. Detta stödmaterial är till för de lärare som upplever att de har mindre erfarenhet av att undervisa i frågor som rör sexualitet och samlevnad, men även för de med mycket erfarenhet och som önskar få inspiration i undervisningen.¹⁰ Stödmaterialiet visar på det omfång som ryms inom området sex- och samlevnad och vilken potential det finns att undervisa om kunskapsområdet inom olika ämnen för att ge eleven olika perspektiv på dessa frågor för att sedan kunna knyta samman kunskapen.

Sammanfattningsvis är läroplanen, ämnesplanen för samhällskunskap och stödmaterialiet viktigt sekundärmaterial i studien eftersom de visar på den kontext inom vilken de deltagande lärarna verkar. I studien undersöks därmed snarare hur lärarna upplever uppgiften att tolka och införliva dessa dokument i praktiken.

⁹ Skolverket, 2011, 4

¹⁰ *Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan: sexualitet, relationer och jämställdhet i de gymnasiegemensamma ämnena*, Skolverket, Stockholm, 2013, [hämtad 2018-04-05], 7

2 Bakgrund

För att få förståelse för lärares uppgift att tolka och implementera sex- och samlevnadsfrågor i skolundervisningen kommer jag i detta avsnitt att ge en historisk tillbakablick på ämnets introduktion i den svenska skolan och dess utveckling genom åren.

2.1 Obligatorisk sexualundervisning

År 1942 kom rekommendationer att sexualundervisning i skolan skulle utgöra en del av undervisningsplanen i hembygdsundervisning och naturkunnighet.¹¹ År 1955 blev sexualundervisning obligatorisk i den svenska skolundervisningen. Argument till varför det fanns ett behov av en obligatorisk sexualundervisning i skolan byggde på att det rådde tvivel om föräldrars kunskaper gällande sex- och samlevnad. Det fanns även uppfattning om att personliga hämningar kunde sätta stopp för föräldrar i dess försök att närma sig dessa frågor i samtal med sina barn.¹² En stor skillnad från dagens handledningar och den från 1950-talet är att lektionsförslagen var detaljerade och det stod exakt vad läraren skulle säga, där frågor kring sexualitet och relationer generellt beskrevs med problematiserande termer.¹³

1977 kom en ny inriktning i skolans sexualundervisning. Den tidigare handledningen kritiserades för att vara alldeles för moraliserande vilket gjorde att den nya handledningen betonade olika sätt att leva. Läraren skulle agera objektivt, men skulle skolan ta ställning till vissa grundfrågor så som demokrati, människovärde och jämställdhet.¹⁴ Sexualundervisning fick ökad betydelse ur medicinsk synvinkel med

¹¹ Erik Centerwall, 2005, "Med moralen som styrmedel" i *Hela livet [Elektronisk resurs: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning]*, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2005, 32

¹² Erik Centerwall, 2005, "Obligatorisk sexualundervisning" i *Hela livet [Elektronisk resurs: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning]*, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2005, 36

¹³ *ibid.*, 38

¹⁴ *ibid.*, 41

1980-talets hiv- och aids-epidemi. Vid detta tillfälle började de detaljstyrda handledningarna ifrågasättas eftersom de inte nådde den önskade effekten. Det ansågs viktigt att bryta tystnader mellan undervisare och unga genom att etablera förtroende.¹⁵

De nya läroplanerna 1994 betonade lärares fria handlingsutrymme. Sex- och samlevnadsundervisningen beskrevs som ett ämnesövergripande kunskapsområde där ansvaret vilade på rektorn att denna undervisning kunde genomföras.¹⁶ Detta kunskapsområde ansågs även fristående i den mening att lärare samt externa aktörer med olika typer av kompetens och intressen kunde ta sig an frågor gällande sex och samlevnad.¹⁷ År 1999 gjorde Skolverket en kvalitetsgranskning av sexualundervisningen i grund- och gymnasieskolor. Granskningen visade att kvaliteten varierade både mellan och inom skolor vilket gav insikter om brister i uppdraget om likvärdig utbildning. Det centrala fokuset i granskningen låg på den nya läroplanens anvisningar gällande sexualundervisning, vilket kunde ses som en möjlighet i den mening att lärarna själva kunde utveckla undervisningen efter elevernas behov. Samtidigt ansågs det vara en svårighet eftersom det rådde oklarheter vad detta område skulle innebära.¹⁸

År 2005 följdes kvalitetsgranskningen upp genom intervju med rektorer vid de aktuella skolorna. Skolverkets inspektion kritiserade skolorna på grund av frågor gällande värdegrund, jämställdhet och mänskliga rättigheter inte integrerades väl inom varje ämne. Rektorerna påpekade svårigheter i att styra över sex och samlevnad som ett ämnesövergripande kunskapsområde och många uttryckte behov av att detta kunskapsområde borde finnas i gymnasieskolans ämnesplaner.¹⁹

Denna bakgrund belyser den tabubelagda historia som ämnesområdet har och den känsliga karaktär som det besitter än i dag. Sedan ämnet blev obligatoriskt i skolan har lärarstyrningen förändrats mycket, från att ha detaljerade lektionsanvisningar till att låta lärares handlingsfrihet avgöra undervisningen. Mot denna bakgrund bidrar min studie en lägesuppdatering över hur lärare upplever uppgiften att tolka styrdokument och undervisa i ämnesområdet.

¹⁵ Centerwall, 2005, i Myndigheten för skolutveckling, 43

¹⁶ Agneta Nilsson, ”Undervisning om sexualitet och samlevnad – motiven har förändrats över tid”, Vägval i skolan historia, Vol. 8, Nr. 4, 2008, 15

¹⁷ Centerwall, 2005, i Myndigheten för skolutveckling, 44

¹⁸ Nilsson, 2008, 15 f.

¹⁹ Skolverket, 2013, 11

3 Kvalitativ intervjumetod

Eftersom studien undersöker hur lärare upplever rollen som länk mellan stat och medborgare är kvalitativ intervjumetod användbar för att komma åt studiens material. Valet av metod tillåter mig att ta del av förstahandsinformation från deltagande lärare. Det som forskaren strävar efter i valet av en kvalitativ metod är att fånga åsikter, känslor och ta del av uppfattning som rör personer i deras sociala verklighet.²⁰ I detta kapitel presenteras därför hur jag har gått till väga med den valda metoden för att insamla, strukturera och analysera mitt material.

3.1 Utformning och genomförande

Den kvalitativa intervjumetoden följer vissa principer i det empiriska genomförandet.²¹ Forskningsprocessen startar vid det valda temat, för att sedan röra sig vidare mot problemformulering och generella frågeställningar. Dessa tenderar att skifta under arbetsprocessen, men de måste existera innan forskaren inleder intervjuprocessen.²² I början var jag intresserad av att undersöka lärares attityder till att undervisa i sex- och samlevnadsfrågor. Jag formulerade öppna frågeställningar utefter vad jag hoppades på att få undersöka.

När intervjuerna sedan inleds finns det ett behov av strukturering för att kunna analysera arbetsmaterialet. Vanligen utarbetas intervjuguider vilken omsätter studiens till centrala teman och frågor som täcker studiens viktigaste områden. Följaktligen ska guidens frågor ha relevans för studiens syfte.²³ I min studie ville jag få personliga och öppna svar från informanterna. Genom att låta respondenterna beskriva sina egna upplevelser och erfarenheter med egna ord och samtidigt få svar på förbestämda frågor

²⁰ Monica Dalen, *Intervju som metod*, 2., utök. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2015, 15

²¹ *ibid.*, 31

²² *ibid.*, 32

²³ *ibid.*, 35

är studien semistrukturerad.²⁴ Jag skapade därför en öppen intervjuguide med många frågor för att sedan låta lärarna avgöra vart studiens fokus skulle hamna.

Historikern Malin Thor Tureby beskriver intervjumetoden som ett möte mellan forskare och informant där båda är subjekt, och där informanten berättar om sina upplevelser i samarbete med forskaren. Thor kallar denna form av intervjurelation mellan forskaren och informanten som en subjekt-subjekt-relation.²⁵ I samtal med lärarna uppmuntrade jag dem att utveckla sina åsikter på de punkter som de själva ansåg av större vikt att diskutera. Intervjuerna spelades in och transkriberades därefter. När jag lyssnade igenom intervjuerna var det tydligt att lärarna gemensamt fokuserade och svarade utförligare på vissa av de frågorna som jag ställde. I och med detta blev en del av mina frågor i intervjuguiden mindre aktuella för studiens undersökning. Istället för att diskussionen landade vid själva sex- och samlevnadsundervisningen i sig, fokuserade lärarna på att diskutera lärarens uppgift att tolka och förverkliga politiska styrdokument.

När jag såg detta valde jag att dela upp och organisera materialet efter teman. De teman som har framkommit figurerar som rubriker i mitt analysavsnitt och behandlar de olika aspekterna av lärares yrkesroll. Materialet analyseras genom att anlägga ett teoretiskt perspektiv. Teorin bygger i enlighet med lärarnas fokus på idén att lärare fungerar som länk mellan stat och medborgare där de måste tolka och förmedla dokument samtidigt som de ska se och hjälpa sina elever. I nästkommande kapitel presenteras teorin utförligare.

Fördelen med att använda sig av en kvalitativ intervjumetod är att forskaren ges möjlighet att ställa frågor vilka på djupet undersöker vad ett antal personer anser angående ett visst tema, där det intressanta ligger i att se informantens perspektiv.²⁶ Det är viktigt som forskare att beakta egna personliga åsikter vid mötet med den deltagande informanten.²⁷ Det insamlade materialet utgör studiens primärmaterial och målet är att förstå den deltagande informanten. I detta är antalet som deltar i studien mindre intressant än de åsikter som framkommer. Från den informationen kan vi dra en slutsats om hur fler lärare upplever uppgiften att tolka styrdokumentens tydlighet kring och sedan implementera sex- och samlevnadsunderfrågor i samhällskunskapsämnet.

²⁴ Dalen, 2015, 34

²⁵ Malin Thor Tureby & Lars Hansson, (red.), *Muntlig historia: i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015, 103

²⁶ *ibid.*, 14

²⁷ *ibid.*, 134

3.1.1 Forskningsetiska bedömningar

Vetenskapsrådet har utformat forskningsetiska principer och jag har valt att följa de fyra krav på hur forskaren bedriver en etisk undersökning. Det första kravet kallas för informationskravet och går ut på att forskaren ska informera undersökningsdeltagarna om deras roll och villkor i undersökning liksom hur det insamlade materialet analyseras.²⁸ För att hitta deltagare har jag kontaktat rektorer och upplyst dessa om min undersökning. Om tillstånd har givits har jag sedan mailat skolans samhällskunskapslärare för att informera dessa om undersökningen och fråga om intresse att delta i undersökningen.

Vetenskapsrådets andra krav kallas samtyckeskravet och grundar sig i att varje deltagare har rätt att själv bestämma att medverka i en undersökning.²⁹ Det tredje kravet kallas för konfidentialitetskravet och syftar till att behandla de deltagande personernas utlämnade uppgifter med största möjliga konfidentialitet. Deltagarna personuppgifter ska följaktligen bevaras på ett sådant sätt så att obehöriga inte kan ta del av dessa uppgifter. Vid samband med insamlingen av materialet från uppgiftsdeltagarna bör forskaren ta ställning till risken att individer oavsiktligt kan identifieras av obehöriga. I detta tillfälle måste forskaren väga mellan kunskapsstillskott och negativa konsekvenser för de deltagande individerna.³⁰ I studien aidentifieras lärarna och de aktuella skolorna kommer inte att benämnas. Lärarna presenteras dock utan att varken nämna namn, ålder eller kön presenteras lärarna kortfattat i analysavsnittet för att läsaren ska få en uppfattning om deras yrkeserfarenhet. Det fjärde och sista kravet på forskningsetisk undersökning kallas för nyttjandekravet och det går ut på att det insamlade materialet från undersökningens frivilliga deltagare endast får användas forskningsändamål.³¹

²⁸ Vetenskapsrådet, "Forskningsetiska principer: inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning", [hämtad 2018-04-03], 7

²⁹ *ibid.*, 9

³⁰ *ibid.*, 12 f.

³¹ *ibid.*, 14

4 Teori

I boken *Street-level Bureaucracy* diskuterar Michael Lipsky verkligheten för många personer arbetandes inom den offentliga sektorn. Lipsky benämner dessa individer ”närbyråkrat” eftersom de arbetar med ett stort avstånd från maktens centrum. I det dagliga arbetet behöver dessa personer gå in i en komplex roll där de representerar en statlig byråkrati samtidigt som de har nära kontakt med samhällets medborgare.³² Exempel på närbyråkrater är lärare, poliser och sjukvårdspersonal.³³

Yrkesverksamma individer som går under benämningen närbyråkrater är viktiga för staters existens och det finns en idé om dessa individer som tillhandahållare av statliga förmåner samtidigt som dessa ska fostra och behålla ordningen inom staten. Närbyråkraterna agerar på ett sätt en länk mellan staten och samhället, där det finns förväntningar från politiskt håll att dessa individer transformerar de politiska styrdokumenterna på ett effektivt sätt. På så sätt besitter dessa individer en viktig roll vid införlivandet av den politik som svävar uppe i den högre instansen. Med närbyråkraternas dagliga kontakt med medborgarna finns en risk med att vara allt för dokumentstyrd.³⁴ För att undvika onödiga hinder menar Lipsky att det är oerhört viktigt att ge dessa personer handlingsutrymme när de utför sitt arbete. Den mänskliga faktorn har en stor betydelse där lärare exempelvis måste se varje elev i sin klass och deras potential för att sedan ta beslut och utforma undervisningen på bästa sätt.³⁵

Med närbyråkraterna som länk mellan staten och medborgaren har dessa individer en uppgift att införliva politiska dokument. Med ett visst handlingsutrymme har exempelvis lärare som närbyråkrater makten att påverka vilken politik som når medborgaren. Beroende på hur pass införstådda de är med de rådande målen så kommer detta få varierande påföljd.³⁶ I och med detta finns det intresse att undersöka

³² Michael Lipsky, *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*, 30th anniversary expanded ed., Russell Sage Foundation, New York, 2010, xii

³³ *ibid.*, 3

³⁴ *ibid.*, 4

³⁵ *ibid.*, 15 f.

³⁶ *ibid.*, 17

diskrepansen mellan teori och praktik där lärares handlingsutrymme och intresse skulle kunna medföra så att utbildning skiljer sig från skola till skola.

Lipsky menar på att handlingsutrymmet hos närbyråkraterna inte förminskar det faktum att dessa fortfarande är bundna till regler och politiska direktiv. Detta för att medborgarna ska uppleva att den offentliga sektorn är likvärdig runt om i landet.³⁷ Närbyråkraternas komplexa arbetsroll framgår där steget mellan teori och praktik inte är en alldeles lätt uppgift. Lipsky menar att det kan vara svårt att mäta prestation hos enskilda individer eftersom målen som personen arbetar för att uppfylla är abstrakta och tvetydiga.³⁸ På ett sätt kan detta resultera i en kontraproduktiv handling där närbyråkraten känner sig alldeles för kontrollerad.³⁹

En faktor som kan glömmas bort vid kontroll av närbyråkraternas arbetsprestation är de begränsade resurserna. För många lärare är tid och ekonomi bristande resurser vilket resulterar i att de får ta hand om större elevgrupper där de inte klarar av att se varje elevs potential. Utöver brister i ekonomiska resurser och i tid kan närbyråkraterna även uppleva brister i personliga resurser. Detta kan betyda att närbyråkraten kan uppleva att hen saknar kunskap och/eller erfarenhet för att utföra ett visst arbete.⁴⁰ Sammanfattningsvis möter lärare som närbyråkrater en rad utmaningar i sitt dagliga arbete där de förväntas förverkliga politiska dokument samt ta hänsyn till samtliga elever i klassen och begränsade resurser.

Teorin används i studien genom att tolka det konkreta intervjumaterialet. Genom att använda Lipskys idé om närbyråkraten belyser det teoretiska perspektivet lärarens komplexa yrkesroll. I nästa avsnitt presenteras den litteratur som ligger till grund för studien.

³⁷ Lipsky, 2010, 13 f.

³⁸ *ibid.*, 49

³⁹ *ibid.*, 53

⁴⁰ *ibid.*, 29 f.

5 Litteraturöversikt och tidigare forskning

Den utvalda litteraturen behandlar skolan som politisk organisation där framförallt lärare är nyckelaktörer vid tolkning och implementering av styrdokument. Eftersom studien fokuserar på implementering och undervisning av sex- och samlevnadsfrågor presenteras även forskning om lärares roll i undervisning av dessa frågor.

5.1 Politisk styrning av skola och lärare

Statsvetarna Maria Jarl och Linda Rönnberg presenterar i boken *Skolpolitik: från riksdagshus till klassrum* den politiska aspekten av skolverksamheten. Skolan styrs som en politisk organisation och styrningsprocessen inom skolan börjar som krav och önskemål, vilket sedan omvandlas till ett beslut. Besluten ska sedan förverkligas genom implementering i verksamheten. I detta moment kan effekterna av implementeringen bli annorlunda än de förutspådda, därför är det viktigt att följa upp politiska förändringar med en efterhandskoll.⁴¹ Denna stadieindelning används för att synliggöra de politiska stegen från Utbildningsdepartementet vilka initierar ett önskemål som sedan beslutas av riksdagen för att slutligen förverkligas på lokal nivå och där Skolinspektionen utvärderar hur genomförandet av beslutet har gått.⁴²

I boken *Skolan som politisk organisation* beskriver Maria Jarl tillsammans med Jon Pierre på att skolan har gått från att vara regelstyrd på detaljnivå till att bli mål- och resultatstyrd har det skapats ett större utrymme för variation av hur skolor ser ut där lokala skolpolitiska variationer har ett större utrymme än tidigare.⁴³ I och med att skolan

⁴¹ Maria Jarl & Linda Rönnberg, *Skolpolitik: från riksdagshus till klassrum*, 2., [uppdaterade och rev.] uppl., Liber, Stockholm, 2015, 18

⁴² *ibid.*, 19

⁴³ Maria Jarl & Jon Pierre, 2018, ”Decentralisering, styrning och värdekonflikter i skolan” i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018, 11

gick från att ha varit centralstyrd till att bli decentraliserad förtydligades 1990-talets läroplaner för grund- och gymnasieskola skolans fostrande och värdeförmedlande uppdrag. I ett alltmer heterogent samhälle blev det viktigt att klargöra gemensamma värden som skolans arbete skulle utgå ifrån.⁴⁴ Genuspedagogen Eva-Karin Wedin diskuterar i sin bok *Jämställdhetsarbete i förskola och skola* den fostrande sidan av skolan, vilket bland annat exemplifieras genom det jämställdhetsuppdrag som skolan aktivt ska arbeta för att upprätthålla.⁴⁵ Precis som Wedin, menar Jarl och Rönnberg på att det på pappret är relativt lätt att genomdriva förändringar inom skolverksamheten, dock menar de på att politiska beslut har svårt att få genomslag i den faktiska verkligheten.⁴⁶ För att uppdrag ska uppfyllas betonar Wedin vikten av att skapa tydliga och gemensamma mål. Det är inte ovanligt att arbeten startas med engagemang, men på grund utav bristande mål kan dessa uppdrag rinna ut i sanden eftersom deltagarna inte vet vad som förväntas av dem.⁴⁷

Jarl och Rönnberg menar på att även om de uppdrag som skolan har beslutats om på en nationell politisk process i riksdagen spelar lärare och rektorer en avgörande roll för utarbetandet av skolpolitiken.⁴⁸ I och med att lärarna i dag mindre är detaljerat styrda än tidigare, menar Jarl och Pierre på att de har större frihet att utforma den pedagogiska verksamheten tillsammans med kollegorna på skolan.⁴⁹ Lärarna besitter således ett betydande handlingsutrymme eftersom de tolkar och implementerar uppdragen samt målen.⁵⁰ Professorn Göran Linde skriver i boken *Det ska ni veta!* att tolkning av läroplaner med tillhörande ämnesplaner ser olika ut beroende på ämne. I mindre avgränsade ämnen som samhällskunskap speglas tydligt lärares handlingsutrymme i stoffurvalet. Linde menar på att urvalet beror mycket på lärarens egen livshistoria, yrkeserfarenhet, intresse och akademiska bakgrund.⁵¹

Jarl och Pierre beskriver dock att denna frihet medför en baksida för lärare eftersom de har ett mindre tydligt regelverk att luta sig tillbaka emot vid hantering av

⁴⁴ Hanna Kjellgren, 2018, "Skolan som värdeförmedlare" i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018, 125

⁴⁵ Eva-Karin Wedin, *Jämställdhetsarbete i förskola och skola*, 3., [uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014, 24

⁴⁶ Jarl & Rönnberg, 2015, 26

⁴⁷ Wedin, 2014, 210

⁴⁸ Jarl & Rönnberg, 2015, 13

⁴⁹ Jarl & Pierre, 2018, i Jarl & Pierre (red.), 16 f.

⁵⁰ Jarl & Rönnberg, 2015, 13 ff.

⁵¹ Göran Linde, *Det ska ni veta!: en introduktion till läroplansteori!*, 3., [rev.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012, 65

vissa specifika frågor. Otydligheten i styrdokumentet kan leda till att lärare hanterat olika frågor gällande värderingar, normer och mål på olika sätt.⁵² I boken *Att undervisa om sexualitet och relationer* skriver Olle Katz, Viktoria Bengtsdotter Katz, Olof Franck och Anita Wallin att vägledning kan underlätta undervisning i känsligare frågor för att inte trampa någon på tårna. I undervisning av sex- och samlevnadsfrågor deltar lärare och elever med sina egna erfarenheter samt värderingar, där lärare ska vara personliga men inte privata för att motivera elever till att delta i diskussion.⁵³ Katz m.fl. visar vidare på att många elever vill ha en lärare som är kunnig, öppen och bekväm i sex- och samlevnadsundervisning.⁵⁴

Jarl och Rönnberg skriver att 1990-talets övergång från innehållsstyrda till målinriktade kursplaner vilseledde många lärare. Som reaktion på detta har de nuvarande ämnesplanerna från 2011 återgått till att på ett tydligare sätt indikera på vad undervisningen ska handla om.⁵⁵ Lena Agevall, Karin Jonnergård och Joakim Krantz kommenterar att en starkare styrning av lärarna medför en reducerad handlingsfrihet, där dokumentstyrning riskerar att undergräva lärares engagemang. Detta kan vara negativt eftersom många lärare menar på att relationen till eleverna är viktig där de sätts i centrum genom att förklara, engagera och motivera dem. Agevall m.fl. menar på att många lärare istället fastnar i dokumentet och det kan skapa av otillräcklighet eftersom mindre tid finns till att hjälpa eleverna.⁵⁶ Även om ett mindre utrymme ges till lärarnas handlingsutrymme bidrar dokumentstyrningen till en mer kunskapskontrollerad skola där begrepp som likvärdighet, effektivitet och objektivitet står i centrum.⁵⁷

I min studie önskar jag kunna bidra med att fylla en forskningslucka som jag upplever finns gällande lärare som nyckelaktör i undervisning om sex och samlevnad. I och med att ämnesplanerna numer betonar tydlighet bidrar min studie till att visa hur samhällskunskapslärare upplever vägledningen inom det nämnda kunskapsområdet.

⁵² Jarl & Pierre, 2018, i Jarl & Pierre (red.), 16 f.

⁵³ Olle Katz, 2014, "Inledning – utgångspunkter och läroplansmål" i Olle Katz, Viktoria Bengtsdotter Katz, Olof Franck & Anita Wallin *Att undervisa om sexualitet och relationer*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2014, 11 f.

⁵⁴ Anita Wallin, 2014, "Elefvuppfattningar och forskning" i Olle Katz, Viktoria Bengtsdotter Katz, Olof Franck & Anita Wallin *Att undervisa om sexualitet och relationer*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2014, 69

⁵⁵ Jarl & Rönnberg, 2015, 110

⁵⁶ Lena Agevall, Karin Jonnergård & Joakim Krantz, *Frihet under ansvar eller ansvar under tillsyn?: om dokumentstyrning av professioner*, Linnaeus University Press, Växjö, 2017, 84 ff.

⁵⁷ *ibid.*, 107

6 Analys

I detta kapitel analyserar jag insamlad data från informanterna. Nedan presenterar jag kortfattat de deltagande lärarna. Analysen är därefter uppdelad i fyra teman vilka behandlar *lärarens betydelse i undervisning, organisation och implementering, resursmöjligheter* och slutligen *framtidssikter*.

- Lärare A: Arbetar som lärare sedan 17 år tillbaka. Arbetar sedan ett år tillbaka på en kommunal skola med yrkesprofil. Har tidigare arbetat på en mindre skola. Undervisar i samhällskunskap och religion.
- Lärare B: Arbetar som lärare sedan 1,5 år tillbaka på en friskola med yrkesprogram. Undervisar i samhällskunskap, historia samt lite i religion. Har tidigare arbetat som kvalitetschef på ett företag.
- Lärare C: Arbetar som lärare sedan 14 år tillbaka. Undervisar i samhällskunskap, historia och religion på en friskola. Har tidigare arbetat inom kriminalvården.
- Lärare D: Arbetar som lärare sedan 14 år tillbaka och arbetar på en friskola. Undervisar i samhällskunskap, historia och psykologi. Är även berättigad att undervisa i närbesläktade ämnen såsom sociologi.
- Lärare E: Är lärare sedan 9,5 år och arbetar på en friskola. Undervisar framförallt i samhällskunskap och religion. Har tidigare undervisat engelska.
- Lärare F: Arbetar som lärare sedan 5 år tillbaka på en friskola. Undervisar i samhällskunskap och är behörig lärare i engelska, biologi, filosofi, hållbart samhälle och sociologi.
- Lärare G: Har arbetat som lärare i 10 år. Har tidigare undervisat högstadienivå i samhällskunskap, historia, geografi och religion. Undervisar sedan ett år tillbaka på

gymnasienivå i samhällskunskap och på högstadienivå för språkintruktionsprogrammet på en friskola.

6.1 Lärarens betydelse i undervisning

Med tanke på ämnets tabubelagda historia föreställde jag mig att intervjuerna med lärarna skulle handla om deras personliga upplevelse av att diskutera sex- och samlevnadsfrågor med sina elever. När jag frågade lärarna vad de ansåg var betydelsen av en god sex- och samlevnadsundervisningen uppenbarade sig istället framförallt vikten av att undervisningen är ett möte mellan lärare och elever vilket tydligt framgår i det sista citatet:

Förmågan till förståelse för andra, en medvetenhet om att det finns andra uppfattningar och andra upplevelser än de man själv har. Alla har vi fördomar om saker och ting, de kan ofta underlätta i vår vardag men ibland så blir de fallgropar och skapar ett tunnelseende som gör att man missar och saknar förståelse för andras situation.⁵⁸

Förhoppningsvis kan man uppnå någon form av acceptans för vem man själv är, vem andra är och att alla måste få vara som de själva är. Det viktigaste är att våga hävda rätten till sin egen kropp, inte gå över någon annans gränser och inte låta någon gå över de egna gränserna heller. Det skulle jag vilja säga att jag vill uppnå, själva kärnan.⁵⁹

Ökad förståelse. Eftersom vi är på gymnasiet, våra elever kan jag känna befinner sig mycket i ett väldigt tidigt stadie när det gäller både sexuella och överhuvudtaget samlevnad med någon annan så att säga och har otroligt mycket frågor. Många frågor som kan vara obekväma att ställa till sina föräldrar och där kan man ju bli den som ger dem hjälp, handledning och svar på de här frågorna. Jag skulle säga att den är viktig på det sättet.⁶⁰

I de ovanstående citaten går det att uttyda vilken position lärare har i att påverka unga människors liv och framtid. Teoretikern Michael Lipsky belyser även det stora inflytande lärare har på människors liv som en länk mellan politiker och medborgare.⁶¹ I citaten beskrivs en god sex- och samlevnadsundervisning som ett verktyg för elever att nå ökad förståelse för sig själv och andra. I svaren går det tydligt att utläsa att lärarna själva anser att lärarrollen har en stor betydelse eftersom de är de aktörer som förmedlar

⁵⁸ Intervju med lärare B

⁵⁹ Intervju med lärare D

⁶⁰ Intervju med lärare C

⁶¹ Lipsky, 2010, 8 f.

kunskapen till eleverna. En förutsättning för att förmedlingen av dessa kunskaper ska generera givande diskussioner, enligt mig, är att läraren själv är bekväm och intresserad av ämnet. Katz m.fl. påpekar även att elever efterfrågar kunniga och intresserade lärare i undervisning av sex- och samlevnadsfrågor.⁶² Majoriteten av lärarna i min studie har ett intresse för dessa frågor och upplever att det är lätt att väva in kunskapsområdet i undervisningen. Dessutom tycker att det är viktigt att ungdomarna får diskutera dessa frågor. Katz m.fl. betonar att alla som deltar i undervisning av sex- och samlevnadsfrågor, lärare likväl som elever, utgår från egna erfarenheter och värderingar. Det gäller för läraren att vara personlig men inte privat.⁶³ Som läraren i det sista citatet påpekar innefattar/innebär lärarrollen att unga individer har möjlighet att skapa relation till och anförtro en vägledande vuxen individ som varken är deras förälder eller målsman. Dock till skillnad från föräldrar eller målsmän, är lärare som närbyråkrater myndighetsutövare och ska därmed inte vara privata i sina uttalanden med eleverna. Under intervjuerna påpekar lärarna den professionella aspekt som måste finnas i kontakt med eleverna, där det är viktigt att engagera eleverna till diskussion men att undvika att döma någon. I de nedanstående citaten pekar lärarna på den finkänslighet som måste finnas med i undervisningen:

Personligen själv har jag ganska lätt för att härbärgera andras känslor. Jag kan förhålla mig professionell i den situationen, men man måste verkligen vara väldigt försiktig med vad man säger och hur man säger saker. Om vi tar sexuellt våld, aldrig ens hinta om någon typ av skam eller någonting sådant för det hör inte hemma i den diskussionen. Eller som i hedersproblematiken, där har alltid flickan eller pojken rätt oavsett och det är väldigt viktigt att trycka på det.⁶⁴

Jag tänker att det är svårt, men så är det med allt. Jag tänker att det är jätteviktigt att prata om det och det bygger på att läraren vet någonting om det för att det ska bli bra. Om man inte känner sig trygg med det själv så är risken att det bli dåligt, att man nästan gör det värre.⁶⁵

Det finns lärare som är väldigt obekväma att prata om sexualitet och det får man någonstans respektera. På den här skolan är vi 200 i personal, men det finns också de som tycker att det är helt okej och vissa som till och med tycker att det är väldigt roligt. Man skulle kunna få ut mer om rätt person gjorde rätt sak vid rätt tillfälle.⁶⁶

⁶² Wallin, 2014, i Katz et al., 69

⁶³ *ibid.*, 11 f.

⁶⁴ Intervju med lärare D

⁶⁵ Intervju med lärare G

⁶⁶ Intervju med lärare A

Eftersom sex och samlevnad bär på en tabubelagd historia och än i dag är ett känsligt ämne finns det som lärarna nämner i ovanstående citat fortfarande många lärare som inte känner sig bekväma att prata om ämnet. Dock finns det inga deltagande lärare i min studie som känner sig obekväma att tala om dessa frågor, snarare deltar endast lärare som känner sig bekväma i undervisning av ämnesområdet. Studiens tydliga deltagarprofil kan tolkas som att lärare med ett personligt intresse i kunskapsområdet tycker att frågor är av relevans och på så sätt enkla att hantera. Precis som att intresset kan vara avgörande om lärare känner sig bekväma inom en undervisningssituation, finns det även anledning att tro att kunskapsbrist medför en ovilja att lyfta dessa frågor. Lipsky menar att lärare som närbyråkrater vanligen upplever bristande resurser i form av ekonomiska resurser och tid, men även i personliga resurser. Med personliga resurser refererar Lipsky till kunskaper hos närbyråkraterna vilka underlättar det dagliga arbetet.⁶⁷ Eftersom de deltagande lärarna besitter kunskap och intresse för sex- och samlevnadsfrågor känner de sig bekväma att ta upp dem i en undervisningssituation.

I och med att sex och samlevnad är ett stort kunskapsområde förekommer även allvarsammare delar som är minst lika viktiga att diskutera med unga individer. Dessa frågor kan bland annat behandla sexuella övergrepp och trakasserier.⁶⁸ Att ge sig in att samtala om dessa frågor, bekväm som obekväma, finns det alltid ett behov av att vara finkänslig för att inte sända ut felaktiga signaler. En lärare som varken har kunskap eller känner sig bekväm inom ämnet skulle kunna uttrycka sig på ett sätt som skulle kunna få mindre bra konsekvenser där elever känner sig kränkta av lärares uttalanden. Det här betyder inte att sex- och samlevnadsämnet ska undvikas. Katz m.fl. påpekar att skolan faktiskt har en skyldighet att ge elever undervisning i sexualitet och relationer.⁶⁹

Vad som blir tydligt i denna diskussion är att lärare i sin dagliga kontakt med elever har en handledande uppgift. I denna roll har de chans att vägleda och påverka unga individer, men till skillnad från vuxna handledare som föräldrar eller målsmän, har lärare i sin yrkesverksamma position inte en privat relation till eleverna. Som närbyråkrater är de myndighetsutövare och ska förmedla och mäta kunskap. Ämnesområdet sex och samlevnad är känsligt eftersom det balanserar mellan det personliga och det privata. För lärare med bristande kunskaper och intresse i området

⁶⁷ Lipsky, 2010, 31

⁶⁸ Katz, 2014, i Katz et al., 11

⁶⁹ *ibid.*, 9

kan det vara ett svårt uppdrag att undervisa i dessa frågor på ett avslappnat sätt, där felsägningar riskerar att göra övertramp på den privata sfären. För att elever ska säkerställa och nå goda kunskaper om sexualitet och relationer visar intervjuerna ett behov av att hjälpa och vägleda lärarna. I nästa avsnitt diskuterar jag därför hur styrdokumentet ser ut och hur lärarna anser att de vägleder dem.

6.2 Organisation och implementering

I min studie använder jag, som tidigare nämns, sex- och samlevnadsämnet inom samhällskunskap som ingång till att undersöka och förstå lärarrollen samt deras uppdrag att tolka och implementera styrdokument. För att så många elever som möjligt ska erhålla likvärdig kunskapsnivå i sex och samlevnad krävs det tydlig vägledning för lärarna. Diskussionen om styrdokumentets tydlighet dominerar mina samtal med lärarna och alla påpekar styrdokumentets otydlighet inom kunskapsområdet sex och samlevnad.

Begreppet styrdokument refererar till dokument som skollagen, läroplan och ämnesplaner vilka alla är viktiga inom skolans regi. Jarl och Rönnberg förklarar att ämnesplanen för en kurs är det allra viktigaste styrmedlet eftersom det beskriver de krav som staten ställer på utbildningen och vad eleverna förväntas lära sig.⁷⁰ Med detta sagt är ämnesplanerna är den yttersta vägledningen i lärares vardagsarbete. Ämnesplanerna utgör på så sätt en nationell standard vilken möjliggör skapandet av en så likvärdig skolutbildning som möjligt. Det går även att se i uppdateringen av ämnesplanerna en betoning i uniform kunskapsnivå före lärares lokala handlingsutrymme. Enligt Lipsky är läraren i detta sammanhang den avgörande aktören som har möjlighet att göra verklighet av skolpolitiska uppdrag då de dagligen har direkt kontakt med medborgarna. Lärarna blir politikernas förlängda armar och de har i sin position möjligheten att socialisera unga individer i enlighet med rådande social och politisk kontext.⁷¹ För att använda Lipskys teoretiska ramverk i detta sammanhang blir det tydligt att lärarna enligt staten ska arbeta efter ämnesplanerna för att alla i Sverige ska få ta del av samma

⁷⁰ Jarl & Rönnberg, 2015, 108

⁷¹ Lipsky, 2010, 3 f.

utbildningsramverk som medborgare i landet. I samhällskunskapsämnets syfte och centrala innehåll inkluderas till skillnad från tidigare ämnesplan begrepp som jämställdhet, mänskliga rättigheter, makt, grupper och individers identitet, relationer.⁷² Trots inkorporering av dessa begrepp upplever lärarna att de saknar guidning i hur de ska bedöma elevernas kunskapsnivåer i sex och samlevnad då kunskapskraven är otydliga. I nedanstående citat beskriver lärarna den hur de upplever styrdokumentens vägledning inom ämnet:

Inte supertydligt skulle jag väl säga. Ja, det finns ju tydligt i styrdokumentet och det centrala innehållet att vi ska lyfta olika gruppers situation i samhället, olika gruppidentiteter och hur samhället påverkas av och på dessa grupper. Men det finns ju ingen, vad ska man säga, någon tydlig manual vad som ska läggas fram eller hur det ska läggas fram. Det gör det inte. Man kan ju läsa sig till mer och få idéer från styrdokumentet men de tydligaste bitarna är det som står i det centrala innehållet samt i kunskapskraven. Där skulle det väl kunna vara lite tydligare. Jag tycker att det fattas lite grann. Vi har samhällskunskap 1a1 här som vi läser och den måste nog jag säga att så som det centrala innehållet har utformats för den kursen är den ganska så bristfällig på de här punkterna.⁷³

Jag tycker att de är ganska luddiga om jag ska vara ärlig faktiskt. Det stora problemet som jag kan se är jag kan uppleva det svårt att implementera ur ett betygsperspektiv. Där är det väldigt luddigt hur man ska få in just den delen när det gäller ju betygsbedömning. [...] Kopplingen mellan mål och betygskriterier är väldigt otydlig. Sen så lägger man in det som moment ändå för att jag tycker att det är viktigt, även om man kanske inte kan betygsbedöma dem egentligen. Jag tar upp det bara för att det är viktigt för eleverna att prata om.⁷⁴

Det som framgår i intervju med lärarna är att kunskapskraven är olika tydliga beroende på ämne. I lärarnas svar är det uppenbart det att kunskapsområdet sex och samlevnad inte tydligt beskrivet i kunskapskraven. Jarl och Rönnberg beskriver att läroplaner och ämnesplaner är i grunden politiska dokument, de är framtagna under politiska kompromissförhållanden vilket ger avtryck dokumenten. I dessa dokument finns det anledning att undersöka både vad som sägs, men även det som inte sägs då det har skett ett urval av vad som får komma med i dokumenten.⁷⁵ Lipsky anser att lärare, i egenskap av närbyråkrater, uppfyller socialiserande karaktär som innebär att de i sin position med daglig kontakt med eleverna även kan beskrivas som de aktörer som sätter agendan för

⁷² Läroplan, 2011, 144–160

⁷³ Intervju med lärare B

⁷⁴ Intervju med lärare C

⁷⁵ Jarl & Rönnberg, 2014, 88 f.

dokument. Detta motiveras eftersom de genom ett visst handlingsutrymme väljer ut och lägger vikt vid lektionsinnehåll. Handlingsutrymmet betyder inte att lärarna är fränkopplade politiska direktiv.⁷⁶ Jarl och Rönnerberg beskriver att skolans styrdokument politiskt skapade produkter, men där lärarna är de aktörer som ger dokumenten en innebörd i undervisningssituationer. Budskapet som framgår i lärarnas uttalanden är en tveksamhet över hur uttryckliga de förväntas vara angående sex- och samlevnadsfrågor. I och med att lärarna är de aktörer som ger styrdokumentet liv riskerar otydligt formulerade dokument leda till att lärare hanterar och tolkar undervisning i ämnet på olika sätt. En bristande vägledning inom kunskapsområdet medför det en risk att kunskapsnivån hos eleverna skiftar beroende på hur mycket läraren själv brinner för dessa frågor. Otydligheten som råder inom området skulle eventuellt kunna visa på en politisk prioritering, där sex- och samlevnadsämnet bortprioriteras till förmån för andra ämnen.

Sex- och samlevnadsundervisning är viktigt för att stärka elever och göra dem medvetna om relationer, sexualitet och jämställdhet. Dock kräver detta arbete en regelbundenhet och tydlig styrning så att undervisningen inom ämnesområdet är likvärdig för alla elever.⁷⁷ Det är bevisat att bristande tydlighet i storskaliga arbeten ökar risken att arbetet rinner ut i sanden eftersom deltagarna inte vet vad de ska göra.⁷⁸ Utöver skolans skyldighet att bedriva sex- och samlevnadsundervisning måste skolan aktivt bedriva ett jämställdhetsarbete. I den senaste läroplanen betonas att arbetet med jämställdhet ska vara aktivt vilket skolan inte kan frångå.⁷⁹ Med detta ser jag sex- och samlevnadsundervisningen som ett bra tillfälle för skolan att förverkliga jämställdhetsuppdraget. För att det uppdraget ska lyckas krävs det dock att lärarna som huvudaktörer får tydligare vägledning. En lärare påpekar att med politisk vilja skulle vägledning kunna nås i form av tydligare kunskapskrav. Dock menar hen att detta är en prioriteringsfråga, där många andra ämnen också skulle behöva bli tydligare.⁸⁰ Tydligare kunskapskrav inom sex och samlevnad skulle handla om att sätta en skarpare politisk agenda där ungdomars kunskapskapital inom området prioriteras högre.

⁷⁶ Lipsky, 2010, 13 f.

⁷⁷ Skolinspektionen, 2018, 5

⁷⁸ Wedin, 2014, 210

⁷⁹ *ibid.*, 35 ff.

⁸⁰ Intervju med lärare E

Under intervjuerna frågade jag lärarna vad de själva anser är samhällskunskapens roll inom sex och samlevnad. Alla betonar samlevnadsperspektivet som en viktig del av samhällskunskapen, men alla menar även på att frågor som rör sexualitet kommer naturligt in vid diskussioner som rör samhällets struktur vilket syns i nedanstående citat:

Just samhällsperspektivet tycker jag egentligen. Gällande normer, det som är normativt, olika samhällen och hur de ser på det här och ökad förståelse att det finns olika normsystem i olika samhällen runt omkring i världen.⁸¹

Jag tänker att samhällskunskapens roll är att lära elever att se saker i olika perspektiv och att nyansera sin förståelse av olika händelser och då är genusperspektivet ett perspektiv som man behöver ha med sig.⁸²

Platsen tycker jag är fullständig given. Vi använder hela tiden kön som en kategorisering när vi gör statistik, varför är det ens intressant alla gånger? Det finns alltid med och det betyder att vi lägger mycket vikt vid kategorisering av kön och därmed också vid sexualitet. Platsen är fullständigt given för att det personliga är politiskt lite grann och så är det faktiskt. Politiken blir det vi faktiskt gör den till. De frågorna är absolut på ett personligt plan, men de är samtidigt på ett strukturellt plan.⁸³

Eftersom alla lärare upplever att styrdokumentet inte är tillräckligt tydliga i vad de ska undervisa i sex och samlevnad skiftar svaren från lärarna. De ovanstående svaren visar på vad de själva anser är viktigt att ta upp inom ramen för samhällskunskap. Det stoff som blir urval för kunskapsförmedling inom skolan beror mycket på hur lärare tolkar styrdokument samt hur eleverna mottar undervisningen.⁸⁴ Inom läraryrket finns det en viss frihet att tolka läroplanen beroende på ämne. I ämnet samhällskunskap finns det utrymme för en friare och mer personlig tolkning av läroplanen än i exempelvis matematik.⁸⁵ Alla lärarna betonar under intervjuerna att samhällskunskapsämnet är tacksamt på det sättet att det ligger nära samhällsdebatten. Detta gör att det blir naturligt och enkelt att ta upp aktuella nyheter i undervisningen. Lipsky menar på att lärare inte kan vara allt för detaljerat styrda gällande hur och vad de väljer att undervisa då det minimerar chansen att se elevers individuella behov.⁸⁶ Tre av lärarna påpekar att kontakten med eleverna påverkar lektionsinnehållet och att en god undervisning utgår

⁸¹ Intervju med lärare C

⁸² Intervju med lärare G

⁸³ Intervju med lärare D

⁸⁴ Linde, 2012, 66

⁸⁵ *ibid.*, 57 f.

⁸⁶ Lipsky, 2010, 15

från där eleverna befinner sig för att fånga deras intresse.⁸⁷ Här uppstår det en konflikt mellan idén om lärares handlingsfrihet och utbildningsmässig enhetlighet. Om lärarna får tydligare vägledning och striktare kunskapskrav i sex- och samlevnadsämnet inom ramen för samhällskunskap betyder det i sin tur att lärarna hålls hårdare och kan inte göra lokala anpassningar till just den elevgrupp de har framför sig.

En annan detalj som är värd att nämna är det faktum att alla deltagande lärare förutom en har beskrivit att de har ett väldigt starkt intresse för sex- och samlevnadsfrågor.⁸⁸ I och med att majoriteten upplever att de har ett starkt intresse för dessa frågor skulle man kunna dra slutsatsen att sannolikheten högre att dessa lärare anstränger sig för att få in frågor och perspektiv som behandlar sex och samlevnad. I och med att de besitter en personlig resurs i form av intresse och kunskap i ämnet kan de på så sätt väva in frågorna i samhällsundervisningen på ett naturligt sätt utan att behöva vara detaljstyrda. I konflikten mellan handlingsfrihet och detaljstyrning får man även beakta det faktum att alla inte har ett stort intresse för sex- och samlevnadsfrågor och därmed inte väver in dem som de intervjuade lärarna upplever att de gör. Otydliga kunskapskrav inom sex- och samlevnadsområdet kan leda till en ökad skillnad på kvalitet mellan skolor. Dock är det viktigt att se Lipsky poäng gällande lärares handlingsfrihet vilken är nödvändig för lärares transformeringsuppdrag, där styrdokument ska appliceras i klassrummet och mottas på bästa sätt hos eleverna. Tre lärare uttrycker att fördelen med handlingsfrihet tillåter dem att anpassa undervisningen efter elevernas behov samt intresse inom ramen för kursen.⁸⁹ Med detta kan man argumentera för att handlingsfrihet är ett medel för att lättare uppnå en likvärdig utbildning, där läraren har möjligheten att anpassa undervisningen och se individerna i elevgruppen. I sådana tillfällen kan en detaljstyrd lärare uppleva onödiga käppar i hjulen eftersom varje elevgrupp har olika behov som styrdokumentet inte kan förutse. I nästa avsnitt diskuterar läraryrkets ständiga resursbrist.

⁸⁷ Intervju med lärare A, lärare F och lärare G

⁸⁸ Intervju med lärare F

⁸⁹ Intervju med lärare A, lärare F och lärare G

6.3 Resursmöjligheter

Under den tidigare läroplanen 1994 för gymnasiet med tillhörande ämnesplaner hade lärare som sagt ett större utrymme för lokala anpassningar, vilket var en ny inriktning i den svenska skolan som tidigare hade varit detaljstyrd.⁹⁰ Rektorn är den som ansvar för att elever ska få god sex- och samlevnadsundervisning, men innan gymnasieskolans reformering var det tydligt att många rektorer inte kunde styra sex och samlevnad som ett ämnesövergripande arbete.⁹¹ Denna insikt ledde till att begrepp som sexualitet, kön, relationer och jämställdhet skrevs in flera ämnesplaners centrala innehåll med syftet att eleverna ska få möjligheten till att reflektera utifrån flera olika perspektiv.⁹² Under intervjuer diskuterar lärarna det ämnesövergripande arbetet och hur lärarna ställer sig till detta. Genom att studera samtalen med lärarna utifrån Lipskys perspektiv tolkar jag svaren som att idén om ett betydande handlingsutrymme är en naturlig del i läraryrket, vilket exemplifieras i nedanstående citat:

Jag tror som sagt att det är en naturlig del i många ämnen och vi sitter inte och har en temadag över de här ämnen, utan vi är nog medvetna om vad det står i läroplanen, styrdokument och i många kursplaner också. Då lyfter vi nog de här frågorna och det är naturligt hos flera av lärarna här. [...] Vår naturkunskapslärare hade förra året med förra samhälls- och historieläraren ett ämnesövergripande arbete på slutet som hon föreslog att vi kanske kunde ha i år med. Det var ännu en gång lite mer historiska jämställdhetsfrågor i ett politiskt tema. [...] Det var ett initiativ från lärarna och det kommer naturligt, men inte när hela lärarlaget sitter ner utan mellan två eller tre kollegor.⁹³

En svårighet till med detta är tidsupplägget. Samhällskunskap läser eleverna bara i tvåan här, historia bara i trean och religion bara i trean. Där krockar det liksom, egentligen så skulle man ju vilja ha bitar av de här kurserna vid olika tider under gymnasiet. Det hade varit bättre om vi kunde väva ihop samhällskunskapen med religion och svenska till exempel när de går i tvåan och att kunna ta etik och moral tillsammans med hur religioner ser på sexualitet.⁹⁴

Handlingsfriheten tillåter lärare att skapa gemensamma projekt utöver de olika ämnena, vilket är själva målet i ett ämnesövergripande arbete. Fördelen med ett ämnesövergripande projekt enligt tre av lärarna är att eleverna får en minskad

⁹⁰ Nilsson, 2008, 15

⁹¹ Skolverket, 2013, 11

⁹² *ibid.*, 11

⁹³ Intervju med lärare E

⁹⁴ Intervju med lärare B

arbetsbörda samtidigt som de får utökad förståelse för kunskapsområdets omfång.⁹⁵ Som läraren i det första citatet beskriver så har ämnesövergripande arbetes skapat mellan två eller tre lärare på ett otvunget sätt när man har ansett att det har funnits tid och utrymme i de olika kurserna. Även här ser jag kopplingar till Lipskys idé gällande handlingsfrihet före detaljstyrning, där den läraren menar på att de bästa arbeten nås på eget bevåg. Lipsky betonar vikten av handlingsutrymme hos lärarna då det inte är möjligt att på politisk väg detaljstyra dem.⁹⁶ Handlingsfriheten tillåter lärarna att planera in ett ämnesövergripande arbete i mån av tid, vilket är något som lärarna har olika erfarenhet av. Två av lärarna arbetar på skolor med yrkesprofil och eleverna läser generellt mindre samhällskunskap, i och med detta är det svårt att ge tid åt ämnesövergripande projekt eftersom den måste utnyttjas till annat.⁹⁷

Tid och utrymme är avgörande faktor för att ämnesövergripande arbeten ska kunna fungera och där elever ser kopplingen mellan de olika ämnen inom ett visst tema. I de utvalda citaten blir skillnaden mellan lärarna tydlig med anledning av att de arbetar på två olika skolor där samhällskunskapskurserna är olika stora. Läraren i det undre citatet pekar på att det ämnesöverskridande arbetet inte fungerar på grund av organisatoriska skäl eftersom de kurser där samarbeten hade varit möjliga är utspridda på olika tidpunkter under elevernas gymnasietid. Det visar sig att arbeten som vill nå attitydförändringar kräver prioritering av resurser för att lyckas. I detta krävs det både ekonomiska medel samt tid för personalen att få utveckla arbetet.⁹⁸ Ämnesöverskridande arbeten skapas för att elever ska förstå ett tema ur flera perspektiv, men för att effekten ska bli god blir det tydligt att dessa samarbeten över gymnasieämnena kräver resurser som tid och planering från lärarnas sida.

Lipsky menar på att lärare som närbyråkrater alltid kommer att uppleva en resursbrist och det är svårt att göra någonting åt denna situation.⁹⁹ Som länk mellan politikerna och medborgarna går det att anta att lärare brister i att uppfylla alla de krav som ställs på dem.¹⁰⁰ Genom att jämföra läraren som har mycket samhällsundervisning med den läraren som inte har det blir det tydligt att läraren med mindre lektionstimmar

⁹⁵ Intervju med lärare C, lärare D och lärare F

⁹⁶ Anders Fredriksson, 2018, "Läraryrket och den politiska styrningen av skolan" i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018, 160

⁹⁷ Intervju med lärare A och lärare B

⁹⁸ Wedin, 2014, 201

⁹⁹ Lipsky, 2010, 37

¹⁰⁰ *ibid.*, 4

inte klarar av att frigöra tid åt sex- och samlevnadsundervisningen. Trots detta visar alla deltagande lärare en tacksamhet till samhällskunskapsämnet eftersom det är nära kopplat till de händelser som händer i samhället. Det gör det lätt att spontant diskutera sex- och samlevnadsfrågor när det dyker upp någonting som kan kopplas till dessa frågor. I och med ämnets breda koppling till aktuella händelser i samhället har lärarna ett stort handlingsutrymme att välja ut det stoff som diskuteras. I citaten visar lärarna på att med höstens #metoo-upprop som en aktuell händelse involverade stoffurvalet på ett naturligt sätt sex- och samlevnadsfrågor. Resursbristen inom läraryrket kan inte förstås endast genom brist på ekonomiska resurser eller tid. Utöver de materiella resurser begränsningar, omger sig lärarna av aktörer som påverkar deras arbetsdagar. Under mina intervjuer med lärarna framgår det att stoffurvalet även formas och påverkas i mötet med eleverna:

Jag tänker att när uppropet var som mest aktivt så pratade vi väldigt mycket om det, både i lunchrummet och hur vi skulle ta upp det. Vi mötte eleverna där de var och vi pratade väldigt mycket kring relationer mellan tjejer och killar och hur det ser ut. På så sätt så tänker jag att just i stunden förde det med sig en diskussion som var nyttig för oss som jobbar inom skolan, inte bara pedagoger utan alla yrkesgrupper vi har ex. elevassistenter och elevhälsoteamet. Vi pratade ganska mycket om det då. Eleverna i mina grupper var rätt mätta på det.¹⁰¹

Inom samhällskunskap som ämne har det såklart lyfts i och med aktuella händelser, vi kan inte vara frikopplade från den politiska världen det är en central del av ämnet. Men jag har upplevt att vi har drivit det och inte eleverna. Eleverna på denna skola har inte tyckt att metoo har varit något som har rört deras värld särskilt mycket. Man var medveten om att det fanns, men inte så insatta och inte så himla intresserade.¹⁰²

Det som ändå är härligt är ju om man jämför unga tonåriga tjejer för tio år sedan och i dag är att när man undervisade för tio år sedan var det inte tjejerna som lyfte de här frågorna för att det var lite tabu kanske och man kanske fick en "feministstämpel" på sig som man inte ville ha. Då har jag undervisat i skolor där de socioekonomiska förhållandena har varit goda med välutbildade föräldrar och självsäkra unga tjejer och killar. I dag är det en helt annan situation även med elever som inte kommer från lika ordnade förhållanden, de vågar lyfta frågorna i dag på grund av det här där proppen har dragits ut på något sätt. Det är häftigt. I dag vet många unga killar vad feminism är och många unga tjejer vågar ta täten, där har det skett en otrolig förändring i klassrummet. Det är jättehäftigt att se, på väldigt kort tid egentligen.¹⁰³

I de ovanstående citaten syns det tydligt att handlingsutrymmet inte bara öppnar upp möjligheten för lärare att anpassa undervisningen efter sin elevgrupp, det ger även en

¹⁰¹ Intervju med lärare A

¹⁰² Intervju med lärare F

¹⁰³ Intervju med lärare E

utökad möjlighet för andra aktörer att ställa krav på lärarnas undervisning. Lipsky menar på att både elever och föräldrar är exempel på aktörer som påverkar lärares beslut. Beroende på hur resursstarka aktörerna är kan det vara lättare för vissa att få igenom och ställa krav på lärare och dess förhållningsätt till sitt arbete.¹⁰⁴ I citaten förtydligas en skillnad i lärarnas upplevelser av hur pass insatta elevernas är sex- och samlevnadsfrågorna. Elever som själva är insatta och intresserade av ett ämne kan beskrivas som resursstarka på det sätt att de för diskussionen framåt och påverkar lärarens lektionsinnehåll. Läraren i det sista citatet beskriver hur hen upplever att elever i dag är mer insatta än tidigare, något som hen ser som positivt eftersom det leder till att diskussionen i klassrummet förs på ett djupare plan vilket är utvecklande för både elever som lärare. Här syns det tydligt elevernas aktörskap där de har inflytande över lärarens beslut var tyngdpunkten i stoffurvalet landar. Läraren beskriver en medvetenhet som finns hos unga individer i dag där de själva lyfter frågor som berör jämställdhetsdebatten. Resurser i form av kunskap hos de unga individerna ökar förväntningarna på att lärarna ska frigöra tid för att diskutera dessa frågor. På så sätt kan elever som aktörer inverka på lärarens handlingsutrymme vilket kan medföra mer givande diskussioner. Risken med de individer som inte gör anspråk på lärarens handlingsutrymme är att de inte får ut lika mycket av undervisningen då det inte ställs några krav. På så vis tåls det att fundera på om det verkligen ska vara upp till eleverna att advokera för bättre utbildningsförutsättningar eftersom det på lång sikt kan resultera i ojämlika förutsättningar för människor. I nästa avsnitt kommer jag att ta upp och diskutera lärarnas tankar inför framtida undervisning av sex- och samlevnadsfrågor.

6.4 Framtidsutsikter

I samband med att jag påbörjade min studie presenterade Skolinspektionen en kvalitetsgranskning av sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan, grundsärskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan som myndigheten hade fått i uppdrag av regeringen under hösten 2017.¹⁰⁵ Under Skolinspektionen granskningsarbete

¹⁰⁴ Lipsky, 2010, 46

¹⁰⁵ Skolinspektionen, 2018, 4

uppkom ett stort antal vittnesmål om sexuella trakasserier under mediauppropet #metoo, där det bland annat visade sig att både elever och lärare har upplevt och upplever sexuella kränkningar inom skolverksamheten. En av iakttagelserna som Skolinspektionen rapporterar om är att många lärare fortfarande känner sig obekväma att undervisa i sex och samlevnad samt upplever att de saknar kunskap för att kunna hantera laddade diskussioner.¹⁰⁶ I samtal med lärarna står det klart i likhet med Skolinspektionen att det bör finnas en diskussion över hur fler lärare ska få redskap och kompetens för att undervisa inom kunskapsområdet i framtiden:

Jag tänker ibland att man kanske måste frigöra tid som blir obligatorisk och vill man gå från temadagar och punktnedslag som inte har så stor effekt och göra någonting annat så behöver det skapas utrymme. Det tänker jag inte ska ligga på varje skola, utan att det ska finnas i styrdokumentet.¹⁰⁷

Jag är ju för en mer statlig och övergripande kontroll så att det blir jämlik skolgång för alla och sådana här viktiga frågor ska man inte behöva missa. [...] Då tycker jag att Skolverket ska förtydliga och konkretisera vad det gäller kursplan och så hur vi ska lyfta.¹⁰⁸

Jag tror man skulle behöva ha lite tydligare innehåll. Om man tycker att något är viktigt så borde man ha med den på något sätt i betygskriterierna. Sedan så finns det ju problem i detta och det ena är hur bedömer man sådant här egentligen? Det är ju jättesvårt. Sedan så nummer två, alla lärare är inte riktigt bekväma. Jag kan tänka mig i och med att det inte riktigt finns med så tydligt i betygskriterierna så är man inte bekväm i detta så tror jag att det finns lärare som väljer bort det. Nu har jag ju jobbat med detta innan så det är väldigt naturligt för mig att prata om och det är inget som är konstigt. För min del är det lätt att implementera det, det är inga hinder. Jag kan tänka mig att det finns lärare som känner sig ganska obekväma själva att prata om det här. Det här med normer kan man prata om väldigt formellt, men eleverna vill gärna bli lite mer personliga när man kommer in på de här ämnena och då tror jag tyvärr att det finns lärare som väljer att undvika frågan. Tyvärr får jag säga.¹⁰⁹

I ovanstående citat är de tre lärarna överens om att det finns ett behov av att förtydliga och frige tid till att diskutera sex- och samlevnadsfrågor för att elever ska besitta likvärdiga kunskaper inom ämnesområdet. Som tidigare nämns menar Lipsky att lärarna besitter en roll med stort inflytande på unga människor då de har i uppdrag att socialisera dem. För att eleverna ska socialiseras så enhetligt som möjligt krävs det att lärarna själva besitter överensstämmande uppfattning över det som ska förmedlas till eleverna. I Sverige är skolsystemet en relativt svag institution när det kommer till att

¹⁰⁶ Skolinspektionen, 2018, 6

¹⁰⁷ Intervju med lärare A

¹⁰⁸ Intervju med lärare E

¹⁰⁹ Intervju med lärare C

socialisera lärare i gemensamma normer och förhållningssätt till myndighetsutövning. Jarl och Pierre kommenterar att eftersom det saknas ett nationellt samtal mellan lärare blir de lokala lärarlagen desto mer avgörande för lärares förhållningssätt i utförandet av myndighetsuppgifter.¹¹⁰ På sätt och vis talar detta emot Lipskys utgångspunkt om att läraren bör ha ett stort handlingsutrymme i relation till politiker, eftersom det kan leda till en situation där skolutbildningen inte är likvärdig. Efter många år av motsägelsefull politiskt styrande av läraryrket fick återgick de senaste skolreformerna till en återbyråkratisering av läraryrket, en modell som betonar statlig kontroll där staten tror på ökad likvärdighet genom att skapa centrala styrdokument.¹¹¹ Fördelen med denna modell är att den ämnar skapa lika förutsättningar hos eleverna. Nackdelen jag ser med en rigid ämnesplan med tillhörande kunskapskrav är att det skapas en tydlig kunskaps hierarki vid undervisningstillfällena. Eftersom sex och samlevnad varken tillräckligt eller tydligt finns med i de redan tydliga kunskapskraven ökar risken att ämnet bortprioriteras och hamnar i undervisningens periferi. Även två av lärarna påpekar svårigheten med en ökad tydlighet i styrdokumentet:

Det är en svår fråga, jag tänker att alla önskar att GY11 var tydligare men det är en risk med det för att en större tydlighet begränsar friheten och kommer göra det svårare att anpassa till den elevgruppen som sitter framför mig. Men det är så många otydliga uppdrag som sitter på lärare så det är omöjligt att klara alla.¹¹²

Jag är för att inte styra lärare för mycket. Jag tror att det är bra att det finns en ganska bred ram att förhålla sig inom i styrdokumentet, sedan får man själv anpassa som lärare efter vad eleverna behöver, hur mycket tid man har och vad själv är duktig på och vad eleverna har för intresse. [...] Någonstans kan man inte tro att skolan ska förändra allt och att det är skolans ansvar att lära alla och att se till så att samhället inte blir segregerat. Ja, vi kan påverka dem lite men sedan går de ändå hem och där är det något annat som händer. Man får ha lite rimliga förväntningar på vad vi kan göra i skolan. Jag tycker det länge har handlat om att skolan ska jobba med att ingen ska bli mobbad, sedan ska man jobba med alla diagnoser, sedan ska sex och samlevnad och sedan ska man få in allt i det centrala innehållet. Det går ju inte och det förstår vem som helst. Då måste man prioritera och då får man försöka prioritera rätt utifrån de eleverna man har.¹¹³

I ovanstående citat belyser lärarna den svårighet att styra lärare utifrån en modell. Innan läraryrket återbyråkratiserades i skolreformen som genomfördes 2011 hade läraryrket större handlingsutrymme, men med ett minskat handlingsutrymme följer även

¹¹⁰ Fredriksson, 2018, i Jarl & Pierre (red.), 161

¹¹¹ *ibid.*, 168 f.

¹¹² Intervju med lärare F

¹¹³ Intervju med lärare G

konsekvenser för lärarna. Risken med det ett minskat handlingsutrymme är att mer tid går åt till planering, genomförande och efterarbete av undervisningen än till att faktiskt få direkt tid till att undervisa samt att vara i kontakt med eleverna.¹¹⁴ I denna styrning av lärare faller intresset tydligare på kunskapskontroll där lärare kan uppleva att de övervakas vilket kan leda till att lärare är mindre benägna att fylla undervisningen med fantasi, engagemang och spontanitet.¹¹⁵ Genom att anlägga Lipskys perspektiv på citaten blir det tydligt att lärarna ställer sig kritiska till att vara alldeles för detaljstyrda från politikerna eftersom de själva är de som känner till behoven i skolverksamheten. Som den första läraren påpekar kan dessutom en tydlighet riskera att lärarna får alldeles för mycket att göra vilket vänder dem längre bort från deras elever. Eftersom de agerar länk mellan politiker och elever skulle en detaljerad lärarstyrning kunna medverka till att lärarna upplever att de är jagade från alla håll, där deras arbetsprestation kan mätas på ett tydligare sätt.

Även om en återbyråkratisering betyder att lärare får mindre frihet, kan lärare ställa högre krav på statliga riktlinjer. Detta kan medverka till en högre ställning hos medborgarna eftersom lärarna kan motivera sina beslut genom att peka på nationella riktlinjer.¹¹⁶ Med tanke på rapporteringarna om sexuella trakasserier inom skolans regi finns det anledning att fundera på om sex- och samlevnadsundervisningen bör ha striktare nationella direktiv. Som tidigare nämns säger urvalet i kunskapskraven en hel del om vad det politiska samhället betonar som viktigt. Med en tydlig enhetlig undervisning i kunskapsområdet sätt det på kartan och sätter därmed en förhöjd standard.

¹¹⁴ Agevall et al., 2017, 86 f.

¹¹⁵ *ibid.*, 86 f.

¹¹⁶ Fredriksson, 2018, i Jarl & Pierre (red.), 172

7 Diskussion och slutsats

Jag gick in öppen med en nyfikenhet på att höra samhällskunskapslärares upplevelser av undervisning av sex- och samlevnadsfrågor. Med tanke på att ämnet bär på en tabubelagd historia och fortfarande är ett känsligt ämne trodde jag att lärarna skulle vilja samtala om deras personliga upplevelser av undervisning inom detta område. I och med att de deltagande lärarna alla känner sig bekväma och majoriteten uppvisar intresse för kunskapsområdet hamnade istället ett större fokus på lärarrollen.

Uppsatsens syfte är att undersöka och förstå hur lärare agerar som nyckelaktörer i tolkandet och förverkligandet av styrdokument för att nå en förståelse av hur det fungerar i praktiken. För att tolka intervjuerna med lärarna används Michael Lipskys teori om lärare som närbyråkrater eftersom de som myndighetsutövare agerar länk mellan politiker och medborgare. Lipsky betonar lärares handlingsfrihet eftersom politikerna på förhand inte kan detaljstyra den verklighet som lärare möter när de undervisar elever. Den litteratur som har legat till grund för studien bekräftar på många sätt det teoretiska perspektivet genom att på flera sätt visa på lärares behov av ett betydande handlingsutrymme för att kunna anpassa undervisningen efter den elevgrupp de undervisar. Litteraturen beskriver dock den generella undervisningssituationen som lärare dagligen befinner sig i, men eftersom jag har valt sex och samlevnad specifikt som ingångsämne till att diskutera lärares uppgift att tolka och implementera styrdokument ser jag på lärares handlingsutrymme med komplexitet.

Under intervjuerna påpekar några lärare det faktum att ämnet fortfarande är känsligt och det finns därför lärare som tycker att det är ett jobbigt ämne att undervisa i. På så sätt visar jag med studiens ingångsämne på att otydliga styrdokument i kombination med ett betydande handlingsutrymme kan leda till att vissa lärare väljer att inte undervisa i kunskapsområdet. I studien deltar som tidigare nämns endast lärare som själva upplever att de är bekväma i undervisningen av sex- och samlevnadsfrågor och väver in frågorna när tillfälle ges. Lärarna påpekar dock att styrdokumentens otydlighet gör det svårt för dem att bedöma hur de ska mäta elevernas kunskapsnivåer inom ämnesområdet.

I och med den senaste skolreformen 2011 har lärares handlingsutrymme minskat i förhållande till ett ökat tryck på kunskapskontroll. Även om det framkommer att handlingsutrymme är en betydelsefull och naturlig del av läraryrket, finns det fortfarande intresse av att diskutera vad detaljstyrning av lärare kan innebära. Fördelen med en detaljstyrd verksamhet är att den strävar mot likvärdighet på ett tydligt och mätbart sätt. Detta kan vara positivt om politikerna har för avsikt att alla elever i Sverige ska besitta likvärdig kunskap inom sex- och samlevnadsområdet. Som sagt framkommer det i intervjuerna med lärarna att kunskapsområdet inte är tillräckligt uttalat i ämnesplanens kunskapskrav för samhällskunskap. En detaljstyrd lärare skulle med den nuvarande ämnesplanen med tillhörande kunskapskrav ha en minskad möjlighet att diskutera kunskapsområdet i mån av behov. För att elever ska få likvärdig kunskap inom ämnesområdet finns det behov av politisk prioritering, eftersom ämnesplanerna med kunskapskrav är statens sätt att reglera lärarnas undervisning. I och med detta blir det tydligt att det stoff som fyller ämnesplanerna statuerar kunskap, med detta även sagt att det som inte finns med inte är kvalificerad kunskap inom skolans regi.

7.1 Slutsats

I studien är det tydligt att lärare som närbyråkrater är betydelsefulla som förmedlare av kunskap till eleverna. I denna yrkesroll betonar de deltagande lärarna på att det finns ett behov av både handlingsfrihet och politisk detaljstyrning. Likväl är den följande slutsatsen att sex- och samlevnadsundervisningen bör förtydligas i styrdokument för att vägleda lärare i undervisningssituationer. Även om detta innebär att lärare blir mer innehållsstyrda ökar chansen att elever säkerställer goda kunskaper inom ämnesområdet. Detta i sin tur ställer krav på kompetensutveckling eftersom en ökad detaljstyrning medför en risk att lärare som inte känner sig bekväma sätts i en situation där de kan trampa på ömma tår. Detta visar på behovet av att ha en öppen dialog om dessa frågor tillsammans med formulering av vägledande dokument.

Efter höstens fokus på skolans sex- och samlevnadsundervisning i mediauppropet #metoo tillsammans Skolinspektionen kvalitetsgranskning finns det även intresse att se vad de framtida förändringarna blir inom kunskapsområdet. För framtida forskningar hade det varit av intresse att följa utvecklingen inom området och att undersöka om

lärarutbildningar jobbar med och introducerar lärarstudenter för kunskapsområdet med syftet att avdramatisera och sprida kunskap inom frågorna.

Som avslutande ord vill jag påpeka att det inte har gått mer än sju år sedan den nya läroplanen tillsammans med ämnesplaner började gälla, vilket gör att den nya lärarstyrningen är relativt ny fortfarande. Dock vill jag trycka på att studien bidrar med uppdaterad och förnyad forskning om lärares uppfattning om politisk lärarstyrning. I samband med höstens massiva rapportering om sexuella trakasserier i mediauppropet #metoo uttrycker studien behovet av att ge sex- och samlevnadsfrågor ett större utrymme i skolans styrdokument för att kunna vägleda och samtala med lärare.

Referenser

Tryckta källor

Agevall, Lena, Jonnergård, Karin & Krantz, Joakim, *Frihet under ansvar eller ansvar under tillsyn?: om dokumentstyrning av professioner*, Linnaeus University Press, Växjö, 2017

Dalen, Monica, *Intervju som metod*, 2., utök. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2015

Fredriksson, Anders, 2018, ”Läraryrket och den politiska styrningen av skolan” i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018

Jarl, Maria & Pierre, Jon (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018

Jarl, Maria & Pierre, Jon, 2018, ”Decentralisering, styrning och värdekonflikter i skolan” i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018,

Katz, Olle, Katz Bengtsdotter, Viktoria, Franck, Olof & Wallin Anita, *Att undervisa om sexualitet och relationer*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2014

Katz, Olle, 2014, ”Inledning – utgångspunkter och läroplansmål” i Olle Katz, Viktoria Bengtsdotter Katz, Olof Franck & Anita Wallin *Att undervisa om sexualitet och relationer*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2014

Kjellgren, Hanna, 2018, ”Skolan som värdeförmedlare” i Jarl & Pierre (red.), *Skolan som politisk organisation*, Tredje upplagan, Malmö, 2018

Linde, Göran, *Det ska ni veta!: en introduktion till läroplansteori!*, 3., [rev.] uppl.,

Studentlitteratur, Lund, 2012

Lipsky, Michael, *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services* 30th anniversary expanded ed., Russell Sage Foundation, New York, 2010

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

Nilsson, Agneta, "Undervisning om sexualitet och samlevnad – motiven har förändrats över tid", *Vägval i skolan historia*, Vol. 8, Nr. 4, 2008

Sexualitet, genus och relationer i gymnasieskolans styrdokument, Skolverket, Stockholm, 2011

Thor Tureby, Malin & Hansson, Lars (red.), *Muntlig historia: i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015

Wallin, Anita, 2014, "Elevuppfattningar och forskning" i Olle Katz, Viktoria Bengtsdotter Katz, Olof Franck & Anita Wallin *Att undervisa om sexualitet och relationer*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2014

Wedin, Eva-Karin, *Jämställdhetsarbete i förskola och skola*, 3., [uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014

Elektroniska källor

Centerwall, Erik, 2005, "Med moralen som styrmedel" i *Hela livet [Elektronisk resurs: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning]*, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2005

Centerwall, Erik, 2005, "Obligatorisk sexualundervisning" i *Hela livet [Elektronisk resurs: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning]*, Myndigheten för skolutveckling, Stockholm, 2005

Sex- och samlevnadsundervisning [Elektronisk resurs], Skolinspektionen, 2018,
<http://www.skolinspektionen.se/sv/Beslut-och-rapporter/Publikationer/Granskningsrapport/Kvalitetsgranskning/sex-och-samlevnad/>

Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan: sexualitet, relationer och jämställdhet i de gymnasiegemensamma ämnena, Skolverket, Stockholm, 2013
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=3012>

Skolinspektionen, ”Efter #MeToo – hur står det till med skolans sex- och samlevnadsundervisning?”, Februari 14, 2018,
<https://www.skolinspektionen.se/sv/Nyheter---samlade/gd-kronikan/efter-metoo--hur-star-det-till-med-skolans-sex--och-samlevnadsundervisning/>

Vetenskapsrådet, ”Forskningsetiska principer: inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”, <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Intervjumaterial

Lärare A 2018-03-23

Lärare B 2018-04-03

Lärare C 2018-04-03

Lärare D 2018-04-04

Lärare E 2018-04-06

Lärare F 2018-04-06

Lärare G 2018-04-09

Bilagor

Intervjuguide

Inledning

- Presentation av mig och syftet med min undersökning.
- Informera om informantens roll i undersökningen.
- Specificera informantens anonymitet.

Tema 1: Utbildning, erfarenhet av och attityd till sexualundervisning

Bakgrund

- Ålder?
- Hur länge har du arbetat som lärare?
- Hur länge har du undervisat i samhällskunskap?
- Undervisar du i något annat ämne?

Utbildning och kunskap

- Har du någon utbildning i ämnet sex och samlevnad?
- Upplever du att du har tillräckligt med kunskap inom området?
- Finns det möjlighet till vidare utbildning inom området?
- Har du intresse för dessa frågor på en skala 1-10?

Tema 2: Undervisning av sexualitet och samlevnad

Samhällskunskapens koppling till sexualitet, jämställdhet och relationer

- Vad kan man uppnå med en god sex- och samlevnadsundervisning?
- Vad anser du att sexualundervisning har för plats inom samhällskunskapen?
- Hur viktigt är det att inkludera sex- och samlevnadsundervisning i samhällskunskapen?
- Hur tydliga är upplever du att styrdokumentet är angående sexualundervisning?

I klassrummet

- Upplever du att det är lätt eller svårt att väva in sexualundervisning i ämnet samhällskunskap?
- Upplever du att eleverna ges möjlighet till att reflektera och utveckla kunskaper inom området sexualitet och samlevnad i samhällskunskapen?
- Hur påverkar sex- och samlevnadsundervisningen din relation med eleverna?

Stöd från skolan

- Hur ser du på det ämnesövergripande arbetet?
- Vad är fördelar och nackdelar med ett ämnesövergripande arbete i sex- och samlevnad?
- Tillgång på tid?
- Möjlighet att ta bjuda in externa organisationer?
- Stöd från rektorn?

Tema 3: Reflektion och utvärdering av sexualundervisning

#Metoo-uppropet

- Har sexualundervisningen fått större uppmärksamhet efter metoo-uppropet inom samhällskunskapen?
- Vad drar du lärdom av detta upprop som samhällskunskapslärare?
- Har du ansett att det varit viktigt att lyfta denna debatt i klassrummet?
- Upplever du att eleverna är mer insatta i ämnet nu än tidigare?

Undervisning i samtycke

- Regeringen kommer att införa en samtyckeslag den första juli 2018. Känner du att du har tillräckligt med kunskap om samtycke samt den kommande lagen för att undervisa om detta?
- Hur stort fokus får sexuellt våld i sexualundervisning? Tycker du att hör till sexualundervisningen och borde det få mer fokus?

Erfarenhet, utvärdering och förändring

- Har uppropet fått dig att fundera på om utbildningen ska utformas på ett annat sätt?
- Vilka fördelar och nackdelar med den existerande sex- och samlevnadsundervisningen?
- Vad är dina framtida förhoppningar på sex- och samlevnadsundervisningen inom samhällskunskapen?